दशक दुसरा

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ श्रीमत् दासबोध ॥

दशक दुसरा : मूर्खलक्षणांचा

समास पहिला : मूर्खलक्षण

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमोजि गजानना । येकदंता त्रिनयना ।

कृपादृष्टि भक्तजना अवलोकावें ॥ १॥

तुज नमूं वेदमाते । । श्रीशारदे ब्रह्मसुते ।

अंतरी वसे कृपावंते । स्फूर्तिरूपें ॥ २॥

वंदून सद्गुरुचरण । करून रघुनाथस्मरण ।

त्यागार्थ मूर्खलक्षण । बोलिजेल ॥ ३॥

येक मूर्ख येक पढतमूर्ख । उभय लक्षणीं कौतुक ।

श्रोतीं सादर विवेक । केला पाहिजे ॥ ४॥

पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासीं निरूपण ।

साअवध होऊनि विचक्षण। परिसोत पुढें॥ ५॥

आतां प्रस्तुत विचार। लक्षणें सांगतां अपार।

परि कांहीं येक तत्पर। होऊन ऐका॥ ६॥

जे प्रपंचिक जन। जयांस नाहीं आत्मज्ञान।

जे केवळ अज्ञान। त्यांचीं लक्षणें॥ ७॥

जन्मला जयांचे उदरीं। तयासि जो विरोध करी।

सखी मनिली अंतुरी। तो येक मूर्ख॥ ८॥

सांडून सर्वही गोत। स्त्रीआधेन जीवित।

सांगे अंतरींची मात। तो येक मूर्ख॥ ९॥

परस्त्रीसीं प्रेमा धरी। श्वशुरगृ हीवास करी।

कुळेंविण कन्या वरी। तो येक मूर्ख॥ १०॥

समर्थावरी अहंता। अंतरीं मानी समता।

सामर्थ्येंविण करी सत्ता। तो येक मूर्ख॥ ११॥

आपली आपण करी स्तुती। स्वदेशीं भोगी विपत्ति।

सांगे वडिलांची कीर्ती। तो येक मूर्ख॥ १२॥

अकारण हास्य करी। विवेक सांगतां न धरी।

जो बहुतांचा वैरी। तो येक मूर्ख॥ १३॥

आपुलीं धरूनियां दुरी। पराव्यासीं करी मीत्री।

परन्यून बोले रात्रीं। तो येक मूर्ख॥ १४॥

बहुत जागते जन। तयांमध्यें करी शयन।

परस्थळीं बहु भोजन-। करी, तो येक मूर्ख॥ १५॥

मान अथवा अपमान। स्वयें करी परिच्छिन्न।

सप्त वेसनीं जयाचें मन। तो येक मूर्ख॥ १६॥

धरून परावी आस। प्रेत्न सांडी सावकास।

निसुगाईचा संतोष-। मानी, तो येक मूर्ख॥ १७॥

घरीं विवेक उमजे। आणि सभेमध्यें लाजे।

शब्द बोलतां निर्बुजे। तो येक मूर्ख॥ १८॥

आपणाहून जो श्रेष्ठ। तयासीं अत्यंत निकट।

सिकवेणेचा मानी वीट। तो येक मूर्ख॥ १९॥

नायेके त्यांसी सिकवी। वडिलांसी जाणीव दावी।

जो आरजास गोवी। तो येक मूर्ख॥ २०॥

येकायेकीं येकसरा। जाला विषई निलाजिरा।

मर्यादा सांडून सैरा। वर्ते, तो येक मूर्ख॥ २१॥

औषध न घे असोन वेथा। पथ्य न करी सर्वथा।

न मिळे आलिया पदार्था। तो येक मूर्ख॥ २२।

संगेंविण विदेश करी। वोळखीविण संग धरी।

उडी घाली माहापुरीं। तो येक मूर्ख॥ २३॥

आपणास जेथें मान। तेथें अखंड करी गमन।

रक्षूं नेणे मानाभिमान। तो येक मूर्ख॥ २४॥

सेवक जाला लक्ष्मीवंत। तयाचा होय अंकित।

सर्वकाळ दुश्चित्त। तो येक मूर्ख॥ २५॥

विचार न करितां कारण। दंड करी अपराधेंविण।

स्वल्पासाठीं जो कृपण। तो येक मूर्ख॥ २६॥

देवलंड पितृ लंड। शक्तिवीण करी तोड।

ज्याचे मुखीं भंडउभंड। तो येक मूर्ख॥ २७॥

घरीच्यावरी खाय दाढा। बाहेरी दीन बापुडा।

ऐसा जो कां वेड मूढा। तो येक मूर्ख॥ २८॥

नीच यातीसीं सांगात। परांगनेसीं येकांत।

मार्गें जाय खात खात। तो येक मूर्ख॥ २९॥

स्वयें नेणे परोपकार। उपकाराचा अनोपकार।

करी थोडें बोले फार। तो येक मूर्ख॥ ३०॥

तपीळ खादाड आळसी। कुश्चीळ कुटीळ मानसीं।

धारीष्ट नाहीं जयापासीं। तो येक मूर्ख॥ ३१॥

विद्या वैभव ना धन। पुरुषार्थ सामर्थ्य ना मान।

कोरडाच वाहे अभिमान। तो येक मूर्ख॥ ३२॥

लंडी लटिका लाबाड। कुकर्मी कुटीळ निचाड।

निद्रा जयाची वाड। तो येक मूर्ख॥ ३३॥

उंचीं जाऊन वस्त्र नेसे। चौबारां बाहेरी बैसे।

सर्वकाळ नग्न दिसे। तो येक मूर्ख॥ ३४॥

दंत चक्षु आणी घ्राण। पाणी वसन आणी चरण।

सर्वकाळ जयाचे मळिण। तो येक मूर्ख॥ ३५॥

वैधृ तिआणी वितिपात। नाना कुमुहूर्तें जात।

अपशकुनें करी घात। तो येक मूर्ख॥ ३६॥

क्रोधें अपमानें कुबुद्धि। आपणास आपण वधी।

जयास नाहीं दृढ बुद्धि। तो येक मूर्ख॥ ३७॥

जिवलगांस परम खेदी। सुखाचा शब्द तोहि नेदी।

नीच जनास वंदी। तो येक मूर्ख॥ ३८॥

आपणास राखे परोपरी। शरणागतांस अव्हेरी।

लक्ष्मीचा भरवसा धरी। तो येक मूर्ख॥ ३९॥

पुत्र कळत्र आणी दारा। इतुकाचि मानुनियां थारा।

विसरोन गेला ईश्वरा। तो येक मूर्ख॥ ४०॥

जैसें जैसें करावें। तैसें तैसें पावाअवें।

हे जयास नेणवे। तो येक मूर्ख॥ ४१॥

पुरुषाचेनि अष्टगुणें। स्त्रियांस ईश्वरी देणें।

ऐशा केल्या बहुत जेणें। तो येक मूर्ख॥ ४२॥

दुर्जनाचेनि बोलें। मर्यादा सांडून चाले।

दिवसा झांकिले डोळे। तो येक मूर्ख॥ ४३॥

देवद्रोही गुरुद्रोही। मातृ द्रोहीपितृ द्रोही।

ब्रह्मद्रोही स्वामीद्रोही। तो येक मूर्ख॥ ४४॥

परपीडेचें मानी सुख। पससंतोषाचें मानी दुःख।

गेले वस्तूचा करी शोक। तो येक मूर्ख॥ ४५॥

आदरेंविण बोलणें। न पुसतां साअक्ष देणें।

निंद्य वस्तु आंगिकारणें। तो येक मूर्ख॥ ४६॥

तुक तोडून बोले। मार्ग सांडून चाले।

कुकर्मी मित्र केले। तो येक मूर्ख॥ ४७॥

पत्य राखों नेणें कदा। विनोद करी सर्वदा।

हासतां खिजे पेटे द्वंदा। तो येक मूर्ख॥ ४८॥

होड घाली अवघड। काजेंविण करी बडबड।

बोलोंचि नेणे मुखजड। तो येक मूर्ख॥ ४९॥

वस्त्र शास्त्र दोनी नसे। उंचे स्थळीं जाऊन बैसे।

जो गोत्रजांस विश्वासे । तो येक मूर्ख ॥ ५०॥

तश्करासी वोळखी सांगे । देखिली वस्तु तेचि मागे ।

आपलें आन्हीत करी रागें । तो येक मूर्ख ॥ ५१॥

हीन जनासीं बरोबरी । बोल बोले सरोत्तरीं ।

वामहस्तें प्राशन करी । तो येक मूर्ख ॥ ५२॥

समर्थासीं मत्सर धरी । अलभ्य वस्तूचा हेवा करी ।

घरीचा घरीं करी चोरी । तो येक मूर्ख ॥ ५३॥

सांडूनियां जगदीशा । मनुष्याचा मानी भर्वसा ।

सार्थकेंविण वेंची वयसा । तो येक मूर्ख ॥ ५४॥

संसारदुःखाचेनि गुणें । देवास गाळी देणें ।

मैत्राचें बोले उणें । तो येक मूर्ख ॥ ५५॥

अल्प अन्याय क्षमा न करी । सर्वकाळ धारकीं धरी ।

जो विस्वासघात करी । तो येक मूर्ख ॥ ५६॥

समर्थाचे मनींचे तुटे । जयाचेनि सभा विटे ।

क्षणा बरा क्षणा पालटे । तो येक मूर्ख ॥ ५७॥

बहुतां दिवसांचे सेवक। त्यागून ठेवी आणिक।

ज्याची सभा निर्नायेक। तो येक मूर्ख॥ ५८॥

अनीतीनें द्रव्य जोडी। धर्म नीति न्याय सोडी।

संगतीचें मनुष्य तोडी। तो येक मूर्ख॥ ५९॥

घरीं असोन सुंदरी। जो सदांचा परद्वारी।

बहुतांचे उच्छिष्ट अंगीकारी। तो येक मूर्ख॥ ६०॥

आपुलें अर्थ दुसर्यापासीं। आणी दुसर्याचें अभिळासी।

पर्वत करी हीनासी। तो येक मूर्ख॥ ६१॥

अतिताचा अंत पाहे। कुग्रामामधें राहे।

सर्वकाळ चिंता वाहे। तो येक मूर्ख॥ ६२॥

दोघे बोलत असती जेथें। तिसरा जाऊन बैसे तेथें।

डोई खाजवी दोहीं हातें। तो येक मूर्ख॥ ६३॥

उदकामधें सांडी गुरळी। पायें पायें कांडोळी।

सेवा करी हीन कुळीं। तो येक मूर्ख॥ ६४॥

स्त्री बाळका सलगी देणें। पिशाच्या सन्निध बैसणें।

मर्यादेविण पाळी सुणें। तो येक मूर्ख॥ ६५॥

परस्त्रीसीं कळह करी। मुकी वस्तु निघातें मारी।

मूर्खाची संगती धरी। तो येक मूर्ख॥ ६६॥

कळह पाहात उभा राहे। तोडविना कौतुक पाहे।

खरें अस्ता खोटें साहे। तो येक मूर्ख॥ ६७॥

लक्ष्मी आलियावरी। जो मागील वोळखी न धरी।

देवीं ब्राह्मणीं सत्ता करी। तो येक मूर्ख॥ ६८॥

आपलें काज होये तंवरी। बहुसाल नम्रता धरी।

पुढीलांचें कार्य न करी। तो येक मूर्ख॥ ६९॥

अक्षरें गाळून वाची। कां तें घाली पदरिचीं।

नीघा न करी पुस्तकाची। तो येक मूर्ख॥ ७०॥

आपण वाचीना कधीं। कोणास वाचावया नेदी।

बांधोन ठेवी बंदीं। तो येक मूर्ख॥ ७१॥

ऐसीं हें मूर्खलक्षणें। श्रवणें चातुर्य बाणे।

चीत्त देउनियां शहाणे। ऐकती सदा॥ ७२॥

लक्षणें अपार असती। परी कांहीं येक येथामती।

त्यागार्थ बोलिलें श्रोतीं। क्षमा केलें पाहिजे॥ ७३॥

उत्तम लक्षणें घ्यावीं। मूर्खलक्षणें त्यागावीं।

पुढिले समासी आघवीं। निरोपिलीं॥ ७४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

मूर्खलक्षणनाम समास पहिला॥ १॥

समास दुसरा : उत्तम लक्षण

॥ श्रीराम्॥

श्रोतां व्हावें सावधान। आतां सांगतों उत्तम गुण।

जेणें करितां बाणे खुण। सर्वज्ञपणाची॥ १॥

वाट पुसल्याविण जाऊं नये। फळ वोळखिल्याविण खाऊं नये।

पडिली वस्तु घेऊं नये। येकायेकीं॥ २॥

अति वाद करूं नये। पोटीं कपट धरूं नये।

शोधल्याविण करूं नये। कुळहीन कांता॥ ३॥

विचारेंविण बोलों नये। विवंचनेविण चालों नये।

मर्यादेविण हालों नये। कांहीं येक ॥ ४॥

प्रीतीविण रुसों नये। चोरास वोळखी पुसों नये।

रात्री पंथ क्रमूं नये। येकायेकीं ॥ ५॥

जनीं आर्जव तोडूं नये। पापद्रव्य जोडूं नये।

पुण्यमार्ग सोडूं नये। कदाकाळीं ॥ ६॥

निंदा द्वेष करूं नये। असत्संग धरूं नये।

द्रव्यदारा हरूं नये। बळात्कारें ॥ ७॥

वक्तयास खोदूं नये। ऐक्यतेसी फोडूं नये।

विद्याअभ्यास सोडूं नये। कांहीं केल्या ॥ ८॥

तोंडाळासि भांडों नये। वाचाळासी तंडों नये।

संतसंग खंडूं नये। अंतर्यामीं ॥ ९॥

अति क्रोध करूं नये। जिवलगांस खेदूं नये।

मनीं वीट मानूं नये। सिकवणेचा ॥ १०॥

क्षणाक्षणां रुसों नये। लटिका पुरुषार्थ बोलों नये।

केल्याविण सांगों नये । आपला पराक्रमु ॥ ११॥

बोलिला बोल विसरों नये । प्रसंगी सामर्थ्य चुकों नये ।

केल्याविण निखंदूं नये । पुढिलांसि कदा ॥ १२॥

आळसें सुख मानूं नये । चाहाडी मनास आणूं नये ।

शोधिलुआविण करूं नये । कार्य कांहीं ॥ १३॥

सुखा आंग देऊं नये । प्रेत्न पुरुषें सांडूं नये ।

कष्ट करितां त्रासों नये । निरंतर ॥ १४॥

सभेमध्यें लाजों नये । बाष्कळपणें बोलों नये ।

पैंज होड घालूं नये । काहीं केल्या ॥ १५॥

बहुत चिंता करूं नये । निसुगपणें राहों नये ।

परस्त्रीतें पाहों नये । पापबुद्धी ॥ १६॥

कोणाचा उपकार घेऊं नये । घेतला तरी राखों नये ।

परपीडा करूं नये । विस्वासघात ॥ १७॥

शोच्येंविण असों नये । मळिण वस्त्र नेसों नये ।

जणारास पुसों नये । कोठें जातोस म्हणौनी ॥ १८॥

व्यापकपण सांडूं नये । पराधेन होऊं नये ।

आपलें वोझें घालूं नये । कोणीयेकासी ॥ १९॥

पत्रेंविण पर्वत करूं नये । हीनाचें रुण घेऊं नये ।

गोहीविण जाऊं नये । राजद्वारा ॥ २०॥

लटिकी जाजू घेऊं नये । सभेस लटिकें करूं नये ।

आदर नस्तां बोलों नये । स्वभाविक ॥ २१॥

आदखणेपण करूं नये । अन्यायेंविण गांजूं नये ।

अवनीतीनें वर्तों नये । आंगबळें ॥ २२॥

बहुत अन्न खाऊं नये । बहुत निद्रा करूं नये ।

बहुत दिवस राहूं नये । पिसुणाचेथें ॥ २३॥

आपल्याची गोही देऊं नये । आपली कीर्ती वर्णूं नये ।

आपलें आपण हांसों नये । गोष्टी सांगोनी ॥ २४॥

धूम्रपान घेऊं नये । उन्मत्त द्रव्य सेवूं नये ।

बहुचकासीं करूं नये । मैत्री कदा ॥ २५॥

कामेंविण राहों नये । नीच उत्तर साहों नये ।

आसुदें अन्न सेऊं नये । वडिलांचेंहि ॥ २६॥

तोंडीं सीवी असों नये । दुसर्यास देखोन हांसों नये ।

उणें अंगीं संचारों नये । कुळवंताचे ॥ २७॥

देखिली वस्तु चोरूं नये । बहुत कृपण होऊं नये ।

जिवलगांसी करूं नये । कळह कदा ॥ २८॥

येकाचा घात करूं नये । लटिकी गोही देऊं नये ।

अप्रमाण वर्तों नये । कदाकाळीं ॥ २९॥

चाहाडी चोरी धरूं नये । परद्वार करूं नये ।

मागें उणें बोलों नये । कोणीयेकाचें ॥ ३०॥

समई यावा चुकों नये । सत्वगुण सांडूं नये ।

वैरियांस दंडूं नये । शरण आलियां ॥ ३१॥

अल्पधनें माजों नये । हरिभक्तीस लाजों नये ।

मर्यादेविण चालों नये । पवित्र जनीं ॥ ३२॥

मूर्खासीं संमंध पडों नये । अंधारीं हात घालूं नये ।

दुश्चितपणें विसरों नये । वस्तु आपुली ॥ ३३॥

स्नानसंध्या सांडूं नये । कुळाचार खंडूं नये ।

अनाचार मांडूं नये । चुकुरपणें ॥ ३४॥

हरिकथा सांडूं नये । निरूपण तोडूं नये ।

परमार्थास मोडूं नये । प्रपंचबळें ॥ ३५॥

देवाचा नवस बुडऊं नये । आपला धर्म उडऊं नये ।

भलते भरीं भरों नये । विचारेंविण ॥ ३६॥

निष्ठुरपण धरूं नये । जीवहत्या करूं नये ।

पाउस देखोन जाऊं नये । अथवा अवकाळीं ॥ ३७॥

सभा देखोन गळों नये । समई उत्तर टळों नये ।

धिःकारितां चळों नये । धारिष्ट आपुलें ॥ ३८॥

गुरुविरहित असों नये । नीच यातीचा गुरु करूं नये ।

जिणें शाश्वत मानूं नये । वैभवेंसीं ॥ ३९॥

सत्यमार्ग सांडूं नये । असत्य पंथें जाऊं नये ।

कदा अभिमान घेऊं नये । असत्याचा ॥ ४०॥

अपकीर्ति ते सांडावी । सद्कीर्ति वाढवावी ।

विवेकें दृढ धरावी । वाट सत्याची ॥ ४१॥

नेघतां हे उत्तम गुण । तें मनुष्य अवलक्षण ।

ऐक तयांचे लक्षण । पुढिले समासीं ॥ ४२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

उत्तामलक्षणनाम समास दुसराअ॥ २॥

समास तिसरा : कुविद्या लक्षण

॥ श्रीराम् ॥

ऐका कुविद्येचीं लक्षणें । अति हीनें कुलक्षणें ।

त्यागार्थ बोलिलीं ते श्रवणें । त्याग घडे ॥ १॥

ऐका कुविद्येचा प्राणी । जन्मा येऊन केली हानी ।

सांगिजेल येहीं लक्षणीं । वोळखावा ॥ २॥

कुविद्येचा प्राणी असे । तो कठिण निरूपणें त्रासे ।

अवगुणाची समृद्धि असे । म्हणौनियां ॥ ३॥

मेद्स्किप्

श्लोक ॥ दंभो दर्पो । अभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥

मेद्स्किप्

काम क्रोध मद मत्सर । लोभ दंभ तिरस्कार ।

गर्व ताठा अहंकार । द्वेष विषाद विकल्पी ॥ ४॥

आशा ममता तृष्णाकल्पना । चिंता अहंता कामना भावना ।

असूय अविज्ञा ईषणा वासना । अतृप्ती लोलंगता ॥ ५॥

इछ्या वांछ्या चिकिछ्या निंदा । आनित्य ग्रामणी मस्ती सदा ।

जाणीव अवज्ञा विपत्ती आपदा । दुर्वृत्तीदुर्वासना ॥ ६॥

स्पर्धा खटपट आणि चटचट । तरे झटपट आणी वटवट ।

सदा खटपट आणी लटपट । परम वेथा कुविद्या ॥ ७॥

कुरूप आणी कुलक्षण । अशक्त आणी दुर्जन ।

दरिद्री आणी कृपण । आतिशयेंसीं ॥ ८॥

आळसी आणी खादाड । दुर्बळ आणी लाताड ।

तुटक आणी लाबाड । आतिशयेंसीं ॥ ९॥

मूर्ख आणी तपीळ । वेडें आणी वाचाळ ।

लटिकें आणी तोंडाळ । आतिशयेंसीं ॥१०॥

नेणे आणी नायके । न ये आणी न सीके ।

न करी आणी न देखे । अभ्यास दृष्टी ॥ ११॥

अज्ञान आणी अविस्वासी । छळवादी आणी दोषी ।

अभक्त आणी भक्तांसी । देखों सकेना ॥ १२॥

पापी आणी निंदक । कष्टी आणी घातक ।

दुःखी आणी हिंसक । आतिशयेंसीं ॥ १३॥

हीन आणी कृत्रिमी । रोगी आणी कुकर्मी ।

आचंगुल आणी अधर्मी । वासना रमे ॥ १४॥

हीन देह आणी ताठा । अप्रमाण आणी फांटा ।

बाष्कळ आणी करंटा । विवेक सांगे ॥ १५॥

लंडी आणी उन्मत्त । निकामी आणी डुल्लत ।

भ्याड आणी बोलत । पराक्रमु ॥ १६॥

कनिष्ठ आणी गर्विष्ठ । नुपरतें आणी नष्ट ।

द्वेषी आणी भ्रष्ट । आतिशयेंसीं ॥ १७॥

अभिमानी आणी निसंगळ । वोडगस्त आणी खळ ।

दंभिक आणी अनर्गळ । आतिशयेंसीं ॥ १८॥

वोखटे आणी विकारी । खोटे आणी अनोपकारी ।

अवलक्षण आणी धिःकारी । प्राणिमात्रांसी ॥ १९॥

अल्पमती आणी वादक । दीनरूप आणि भेदक ।

सूक्ष्म आणी त्रासक । कुशब्दें करूनि ॥ २०॥

कठिणवचनी कर्कशवचनी । कापट्यवचनी संदेहवचनी ।

दुःखवचनी तीव्रवचनी । क्रूर निष्ठुर दुरात्मा ॥ २१॥

न्यूनवचनी पैशून्यवचनी। अशुभवचनी अनित्यवचनी ।

द्वेषवचनी अनृत्यवचनी। बाष्कळवचनी धिःकारु ॥ २२॥

कओअटी कुटीळ गाठ्याळ । कुर्टें कुचर नट्याळ ।

कोपी कुधन टवाळ । आतिशयेंसीं ॥ २३॥

तपीळ तामस अविचार । पापी अनर्थी अपस्मार ।

भूत समंधी संचार । आंगीं वसे ॥ २४॥

आत्महत्यारा स्त्रीहत्यारा। गोहत्यारा ब्रह्महत्यारा।

मातृ हत्यारा पितृ हत्यारा। माहापापी पतित ॥ २५॥

उणें कुपात्र कुतर्की। मित्रद्रोही विस्वासघातकी।

कृतघ्न तल्पकी नारकी। अतित्याई जल्पक ॥ २६॥

किंत भांडण झगडा कळहो। अधर्म अनराहाटी शोकसंग्रहो।

चाहाड वेसनी विग्रहो। निग्रहकर्ता ॥ २७॥

द्वाड आपेसी वोंगळ। चाळक चुंबक लच्याळ।

स्वार्थी अभिळासी वोढाळ। आहत्त झोड आदखणा ॥ २८॥

शठ शुंभ कातरु। लंड तर्मुंड सिंतरु।

बंड पाषांड तश्करु। अपहारकर्ता ॥ २९॥

धीट सैराट मोकाट। चाट चावट वाजट।

थोट उद्धट लंपट। बटवाल कुबुद्धी ॥ ३०॥

मारेकरी वरपेकरी। दरवडेकरी खाणोरी।

मैंद भोंदु परद्वारी। भुरेकरी चेटकी ॥ ३१॥

निशंक निलाजिरा कळभंट। टौणपा लौंद धट उद्धट।

ठस ठोंबस खट नट । जगभांड विकारी ॥ ३२॥

अधीर आळिका अनाचारी । अंध पंगु खोकलेंकरी ।

थोंटा बधिर दमेकरी । तऱ्ही ताठा न संडी ॥ ३३॥

विद्याहीन वैभवहीन । कुळहीन लक्ष्मीहीन ।

शक्तिहीन सामर्थ्यहीन । अदृष्टहीन भिकारी ॥ ३४॥

बळहीन कळाहीन । मुद्राहीन दीक्षाहीन ।

लक्षणहीन लावण्यहीन । आंगहीन विपारा ॥ ३५॥

युक्तिहीन बुद्धिहीन । आचारहीन विचारहीन ।

क्रियाहीन सत्वहीन । विवेकहीन संशई ॥ ३६॥

भक्तिहीन भावहीन । ज्ञानहीन वैराग्यहीन ।

शांतिहीन क्षमाहीन । सर्वहीन क्षुल्लकु ॥ ३७॥

समयो नेणे प्रसंग नेणे । प्रेत्न नेणे अभ्यास नेणे ।

आर्जव नेणे मैत्री नेणे । कांहींच नेणे अभागी ॥ ३८॥

असो ऐसे नाना विकार । कुलक्षणाचें कोठार ।

ऐसा कुविद्येचा नर । श्रोतीं वोळखावा ॥ ३९॥

ऐसीं कुविद्येचीं लक्षणें । ऐकोनि त्यागची करणें ।

अभिमानीं तऱ्हें भरणें । हें विहित नव्हें ॥ ४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

कुविद्यालक्षणनाम समास तिसरा ॥ ३॥

समास चवथा : भक्ति निरूपण

॥ श्रीराम् ॥

नाना सुकृताचें फळ । तो हा नरदेह केवळ ।

त्याहिमधें भाग्य सफळ । तरीच सन्मार्ग लागे ॥ १॥

नरदेहीं विशेष ब्राह्मण । त्याहीवरी संध्यास्नान ।

सद्वासना भगवद्भजन । घडे पूर्वपुण्यें॥ २॥

भगवद्भक्ति हे उत्तम । त्याहिवरी सत्समागम ।

काळ सार्थक हाचि परम । लाभ, जाणावा ॥ ३॥

प्रेमप्रीतीचा सद्भाव । आणी भक्तांचा समुदाव ।

हरिकथा मोहोत्साव । तेणें प्रेमा दुणावे ॥ ४॥

नरदेहीं आलियां येक । कांही करावें सार्थक ।

जेणें पाविजे परलोक । परम दुल्लभ जो ॥ ५॥

विधियुक्त ब्रह्मकर्म । अथवा दया दान धर्म ।

अथवा करणें सुगम । भजन भगवंताचें ॥ ६॥

अनुतापें करावा त्याग । अथवा करणें भक्तियोग ।

नाहीं तरी धरणें संग । साधुजनाचा ॥ ७॥

नाना शास्त्रें धांडोळावीं । अथवा तीर्थें तरी करावीं ।

अथवा पुरश्चरणें बरवीं । पापक्षयाकारणें ॥ ८॥

अथवा कीजे परोपकार । अथवा ज्ञानाचा विचार ।

निरूपणीं सारासार । विवेक करणें ॥ ९॥

पाळावी वेदांची आज्ञा । कर्मकांड उपासना ।

जेणें होइजे ज्ञाना- । आधिकारपात्र ॥ १०॥

काया वाचा आणी मनें । पत्रें पुष्पें फळें जीवनें ।

कांहीं तरी येका भजनें । सार्थक करावें ॥ ११॥

जन्मा आलियाचें फळ । कांहीं करावें सफळ ।

ऐसें न करितां निर्फळ । भूमिभार होये ॥ १२॥

नरदेहाचे उचित । कांहीं करावें आत्महित ।

येथानुशक्त्या चित्तवित्त । सर्वोत्तमीं लावावें ॥ १३॥

हें कांहींच न धरी जो मनीं । तो मृत्यप्रायवर्ते जनीं ।

जन्मा येऊन तेणें जननी । वायांच कष्टविली ॥ १४॥

नाहीं संध्या नाहीं स्नान । नाहीं भजन देवतार्चन ।

नाहीं मंत्र जप ध्यान । मानसपूजा ॥ १५॥

नाहीं भक्ति नाहीं प्रेम । नाहीं निष्ठा नाहीं नेम ।

नाहीं देव नाहीं धर्म । अतीत अभ्यागत ॥ १६॥

नाहीं सद्बुद्धि नाहीं गुण । नाहीं कथा नाहीं श्रवण ।

नाहीं अध्यात्मनिरूपण । ऐकिलें कदां ॥ १७॥

नाहीं भल्यांची संगती । नाहीं शुद्ध चित्तवृत्ती।

नाहीं कैवल्याची प्राप्ती । मिथ्यामदें ॥ १८॥

नाहीं नीति नाहीं न्याये । नाहीं पुण्याचा उपाये ।

नाहीं परत्रीची सोये । युक्तायुक्त क्रिया ॥ १९॥

नाहीं विद्या नाहीं वैभव। नाहीं चातुर्याचा भाव।

नाहीं कळा नाहीं लाघव। रम्यसरस्वतीचें ॥ २०॥

शांती नाहीं क्षमा नाहीं। दीक्षा नाहीं मैत्री नाहीं।

शुभाशुभ कांहींच नाहीं। साधनादिक ॥ २१॥

सुचि नाहीं स्वधर्म नाहीं। आचार नाहीं विचार नाहीं।

आरत्र नाहीं परत्र नाहीं। मुक्त क्रिया मनाची ॥ २२॥

कर्म नाहीं उपासना नाहीं। ज्ञान नाहीं वैराग्य नाहीं।

योग नाहीं धारिष्ट नाहीं। कांहीच नाहीं पाहातां ॥ २३॥

उपरती नाहीं त्याग नाहीं। समता नाहीं लक्षण नाहीं।

आदर नाहीं प्रीति नाहीं। परमेश्वराची ॥ २४॥

परगुणाचा संतोष नाहीं। परोपकारें सुख नाहीं।

हरिभक्तीचा लेश नाहीं। अंतर्यामीं ॥ २५॥

ऐसे प्रकारीचे पाहातां जन। ते जीतचि प्रेतासमान।

त्यांसीं न करावें भाषण। पवित्र जनीं ॥ २६॥

पुण्यसामग्री पुरती। तयासीच घडें भगवद्भक्ती।

जें जें जैसें करिती । ते पावती तैसेंचि ॥ २७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

भक्तिनिरूपणनाम समास चवथा ॥ ४॥

समास पाचवा : रजोगुण लक्षण

॥ श्रीराम् ॥

मुळीं देह त्रिगुणाचा । सत्त्वरजतमाचा ।

त्यामध्यें सत्त्वाचा । उत्तम गुण ॥ १॥

सत्वगुणें भगवद्भक्ती । रजोगुणें पुनरावृत्ती।

तमोगुणें अधोगती । पावति प्राणी ॥ २॥

श्लोक ॥ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥

त्यांतहि शुद्ध आणी सबळ । तेहि बोलिजेति सकळ ।

शुद्ध तेंचि जें निर्मळ । सबळ बाधक जाणावें ॥ ३॥

शुद्धसबळाचें लक्षण । सावध परिसा विचक्षण ।

शुद्ध तो परमार्थी जाण । सबळ तो संसारिक ॥ ४॥

तयां संसारिकांची स्थिती । देहीं त्रिगुण वर्तती ।

येक येतां दोनी जाती । निघोनियां ॥ ५॥

रज तम आणी सत्व । येणेंचि चाले जीवित्व ।

रजोगुणाचें कर्तृत्व। दाखऊं आता ॥ ६॥

रजोगुण येतां शरिरीं । वर्तणुक कैसी करी ।

सावध होऊनी चतुरीं । परिसावें ॥ ७॥

माझें घर माझा संसार । देव कैंचा आणिला थोर ।

ऐसा करी जो निर्धार । तो रजोगुण ॥ ८॥

माता पिता आणी कांता । पुत्र सुना आणी दुहिता ।

इतुकियांची वाहे चिंता । तो रजोगोण ॥ ९॥

बरें खावें बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें नेसावें ।

दुसर्याचें अभिळाषावें । तो रजोगोण ॥ १०॥

कैंचा धर्म कैंचें दान । कैंचा जप कैंचें ध्यान ।

विचारीना पापपुण्य । तो रजोगुण ॥ ११॥

नेणे तीर्थ नेणे व्रत। नेणे अतीत अभ्यागत।

अनाचारीं मनोगत। तो रजोगोण॥ १२॥

धनधान्याचे संचित। मन होये द्रव्यासक्त।

अत्यंत कृपण जीवित्व। तो रजोगोण॥ १३॥

मी तरुण मी सुंदर। मी बलाढ्य मी चतुर।

मी सकळांमध्ये थोर-। म्हणे, तो रजोगुण॥ १४॥

माझा देश माझा गांव। माझा वाडा माझा ठाव।

ऐसी मनीं धरी हांव। तो रजोगोण॥ १५॥

दुसर्याचें सर्व जावें। माझेचेंचि बरें असावें।

ऐसें आठवे स्वभावें। तो रजोगोण॥ १६॥

कपट आणी मत्सर। उठे देहीं तिरस्कार।

अथवा कामाचा विकार। तो रजोगोण॥ १७॥

बाळकावरी ममताअ। प्रीतीनें आवडे कांता।

लोभ वाटे समस्तां। तो रजोगोण॥ १८॥

जिवलगांची खंती। जेणें काळें वाटे चित्तीं।

तेणें काळें सीघ्रगती । रजोगुण आला ॥ १९॥

संसाराचे बहुत कष्ट । कैसा होईल सेवट ।

मनास आठवे संकट । तो रजोगोण ॥ २०॥

कां मागें जें जें भोगिलें । तें तें मनीं आठवलें ।

दुःख अत्यंत वाटलें । तो रजोगोण ॥ २१॥

वैभव देखोनि दृष्टी । आवडी उपजली पोटीं ।

आशागुणें हिंपुटी- । करी, तो रजोगुण ॥ २२॥

जें जें दृष्टी पडिलें । तें तें मनें मागितलें ।

लभ्य नस्तां दुःख जालें । तो रजोगोण ॥ २३॥

विनोदार्थी भरे मन । शृंघारिककरी गायेन ।

राग रंग तान मान । तो रजोगोण ॥ २४॥

टवाळी ढवाळी निंदा । सांगणें घडे वेवादा ।

हास्य विनोद करी सर्वदा । तो रजोगोण ॥ २५॥

आळस उठे प्रबळ । कर्मणुकेचा नाना खेळ ।

कां उपभोगाचे गोंधळ । तो रजोगोण ॥ २६॥

कळावंत बहुरूपी । नटावलोकी साक्षेपी ।

नाना खेळी दान अर्पी । तो रजोगोण ॥ २७॥

उन्मत्त द्रव्यापरी अति प्रीती । ग्रामज्य आठवे चित्तीं ।

आवडे नीचाची संगती । तो रजोगुण ॥ २८॥

तश्करविद्या जीवीं उठे । परन्यून बोलावें वाटे ।

नित्यनेमास मन विटे । तो रजोगुण ॥ २९॥

देवकारणीं लाजाळु । उदरालागीं कष्टाळु ।

प्रपंची जो स्नेहाळु । तो रजोगुण ॥ ३०॥

गोडग्रासीं आळकेपण । अत्यादरें पिंडपोषण ।

रजोगुणें उपोषण । केलें न वचे ॥ ३१॥

शृंगारिकतें आवडे । भक्ती वैराग्य नावडे ।

कळालाघवीं पवाडे । तो रजोगुण ॥ ३२॥

नेणोनियां परमात्मा । सकळ पदार्थी प्रेमा ।

बळात्कारें घाली जन्मा । तो रजोगुण ॥ ३३॥

असो ऐसा रजोगुण । लोभें दावी जन्ममरण ।

प्रपंची तो सबळ जाण। दारुण दुःख भोगवी ॥ ३४॥

आतां रजोगुण हा सुटेना। संसारिक हें तुटेना।

प्रपंचीं गुंतली वासना। यास उपाय कोण ॥ ३५॥

उपाये येक भगवद्भक्ती। जरी ठाकेना विरक्ती।

तरी येथानुशक्ती। भजन करावें ॥ ३६॥

काया वाचा आणी मनें। पत्रें पुष्पें फळें जीवनें।

ईश्वरीं अर्पूनियांमनें। सार्थक करावें ॥ ३७॥

येथानुशक्ती दानपुण्य। परी भगवंतीं अनन्य।

सुखदुःखें परी चिंतन। देवाचेंचि करावें ॥ ३८॥

आदिअंती येक देव। मध्येंचि लाविली माव।

म्हणोनियां पूर्ण भाव। भगवंतीं असावा ॥ ३९॥

ऐसा सबळ रजोगुण। संक्षेपें केलें कथन।

आतां शुद्ध तो तूं जाण। परमार्थिक ॥ ४०॥

त्याचे वोळखीचें चिन्ह। सत्वगुणीं असे जाण।

तो रजोगुण परिपूर्ण। भजनमूळ ॥ ४१॥

ऐसा रजोगुण बोलिला। श्रोतीं मनें अनुमानिला।

आतां पुढें परिसिला। पाहिजे तमोगुण॥ ४२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

रजोगुणलक्षणनाम समास पांचवा॥ ५॥

समास सहावा : तमोगुण लक्षण

॥ श्रीराम्॥

मागां बोलिला रजोगुण। क्रियेसहित लक्षण।

आतां ऐका तमोगुण। तोहि सांगिजेल॥ १॥

संसारीं दुःखसंमंध। प्राप्त होतां उठे खेद।

कां अद्भुत आला क्रोध। तो तमोगुण॥ २॥

शेरीरीं क्रोध भरतां। नोळखे माता पिता।

बंधु बहिण कांता। ताडी, तो तमोगुण॥ ३॥

दुसर्याचा प्राण घ्यावा। आपला आपण स्वयें द्यावा।

विसरवी जीवभावा। तो तमोगुण॥ ४॥

भरलें क्रोधाचें काविरें । पिश्याच्यापरी वावरे ।

नाना उपायें नावरे । तो तमोगुण ॥ ५॥

आपला आपण शस्त्रपात । पराचा करी घात ।

ऐसा समय वर्तत । तो तमोगुण ॥ ६॥

डोळा युध्यचि पाहवें । रण पडिलें तेथें जावें ।

ऐसें घेतलें जीवें । तो तमोगुण ॥ ७॥

अखंड भ्रांती पडे । केला निश्चय विघडे ।

अत्यंत निद्रा आवडे । तो तमोगुण ॥ ८॥

क्षुधा जयाची वाड । नेणे कडु अथवा गोड ।

अत्यंत जो कां मूढ । तो तमोगुण ॥ ९॥

प्रीतिपात्र गेलें मरणें । तयालागीं जीव देणें ।

स्वयें आत्महत्या करणें । तो तमोगुण ॥ १०॥

किडा मुंगी आणी स्वापद । यांचा करूं आवडे वध ।

अत्यंत जो कृपामंद । तो तमोगुण ॥ ११॥

स्त्रीहत्या बाळहत्या । द्रव्यालागीं ब्रह्महत्या ।

करूं आवडे गोहत्या। तो तमोगुण॥ १२॥

विसळाचेनि नेटें। वीष घ्यावेंसें वाटे।

परवध मनीं उठे। तो तमोगुण॥ १३॥

अंतरीं धरूनि कपट। पराचें करी तळपट।

सदा मस्त सदा उद्धट। तो तमोगुण॥ १४॥

कळह व्हावा ऐसें वाटे। झोंबी घ्यावी ऐसें उठे।

अन्तरी द्वेष प्रगटे। तो तमोगुण॥ १५॥

युध्य देखावें ऐकावें। स्वयें युध्यचि करावें।

मारावें कीं मरावें। तो तमोगुण॥ १६॥

मत्सरें भक्ति मोडावी। देवाळयें विघडावीं।

फळतीं झाडें तोडावीं। तो तमोगुण॥ १७॥

सत्कर्मे ते नावडती। नाना दोष ते आवडती।

पापभय नाहीं चित्ती। तो तमोगुण॥ १८॥

ब्रह्मवृत्तीचा उछेद। जीवमात्रास देणें खेद।

करूं आवडे अप्रमाद। तो तमोगुण॥ १९॥

आग्नप्रळये शस्त्रप्रळये । भूतप्रळये वीषप्रळये ।

मत्सरें करीं जीवक्षये । तो तमोगुण ॥ २०॥

परपीडेचा संतोष । निष्ठुरपणाचा हव्यास ।

संसाराचा नये त्रास । तो तमोगुण ॥ २१॥

भांडण लाऊन द्यावें । स्वयें कौतुक पाहावें ।

कुबुद्धि घेतली जीवें । तो तमोगुण ॥ २२॥

प्राप्त जालियां संपत्ती । जीवांस करी यातायाती ।

कळवळा नये चित्तीं । तो तमोगुण ॥ २३॥

नावडे भक्ति नावडे भाव । नावडे तीर्थ नावडे देव ।

वेदशास्त्र नलगे सर्व । तो तमोगुण ॥ २४॥

स्नानसंध्या नेम नसे । स्वधर्मी भ्रष्टला दिसे ।

अकर्तव्य करीतसे । तो तमोगुण ॥ २५॥

जेष्ठ बंधु बाप माये । त्यांचीं वचनें न साहे ।

सीघ्रकोपी निघोन जाये । तो तमोगुण ॥ २६॥

उगेंचि खावें उगेंचि असावें । स्तब्ध होऊन बैसावें ।

कांहींच स्मरेना स्वभावें। तो तमोगुण॥ २७॥

चेटकविद्येचा अभ्यास। शस्त्रविद्येचा हव्यास।

मल्लविद्या व्हावी ज्यास। तो तमोगुण॥ २८॥

केले गळाचे नवस। रडिबेडीचे सायास।

काष्ठयंत्र छेदी जिव्हेस। तो तमोगुण॥ २९॥

मस्तकीं भदें जाळावें। पोतें आंग हुरपळावें।

स्वयें शस्त्र टोचून घ्यावें। तो तमोगुण॥ ३०॥

देवास सिर वाहावें। कां तें आंग समर्पावें।

पडणीवरून घालून घ्यावे। तो तमोगुण॥ ३१॥

निग्रह करून धरणें। कां तें टांगून घेणें।

देवद्वारीं जीव देणें। तो तमोगुण॥ ३२॥

निराहार उपोषण। पंचाग्नी धूम्रपान।

आपणास घ्यावें पुरून। तो तमोगुण॥ ३३॥

सकाम जें का अनुष्ठान। कां तें वायोनिरोधन।

अथवा राहावें पडोन। तो तमोगुण॥ ३४॥

नखें केश वाढवावे। हस्तचि वर्ते करावे।

अथवा वाग्सुंन्य व्हावें। तो तमोगुण॥ ३५॥

नाना निग्रहें पिडावें। देहदुःखें चर्फडावें।

क्रोधें देवांस फोडावें। तो तमोगुण॥ ३६॥

देवाची जो निंदा करी। तो आशाबद्धि अघोरी।

जो संतसंग न धरी। तो तमोगुण॥ ३७॥

ऐसा हा तमोगुण। सांगतां जो असाधारण।

परी त्यागार्थ निरूपण। कांहीं येक॥ ३८॥

ऐसें वर्ते तो तमोगुण। परी हा पतनास कारण।

मोक्षप्राप्तीचें लक्षण। नव्हे येणें॥ ३९॥

केल्या कर्माचें फळ। प्राप्त होईल सकळ।

जन्म दुःखाचें मूळ। तुटेना कीं॥ ४०॥

व्हावया जन्माचें खंडण। पाहिजे तो सत्वगुण।

तेंचि असे निरुपण। पुढिले समासीं॥ ४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

तमोगुणलक्षणनाम समास सहावा ॥ ६॥

समास सातवा : सत्त्वगुण लक्षण

॥ श्रीराम् ॥

मागां बोलिला तमोगुण। जो दुःखदायक दारुण।

आतां ऐका सत्वगुण। परम दुल्लभ॥ १॥

जो भजनाचा आधार। जो योगियांची थार।

जो निरसी संसार। दुःखमूळजो॥ २॥

जेणें होये उत्तम गती। मार्ग फुटे भगवंतीं।

जेणें पाविजे मुक्ती। सायोज्यता ते॥ ३॥

जो भक्तांचा कोंवसा। जो भवार्णवींचा भर्वसा।

मोक्षलक्ष्मीची दशा। तो सत्वगुण॥ ४॥

जो परमार्थाचें मंडण। जो महंतांचें भूषण।

रजतमाचें निर्शन। तो सत्वगुण॥ ५॥

जो परमसुखकारी। जो आनंदाची लहरी।

देऊनियां, निवारी- । जन्ममृत्य॥ ६॥

जो अज्ञानाचा सेवट । जो पुण्याचें मूळ पीठ ।

जयाचेनि सांपडे वाट । परलोकाची ॥ ७॥

ऐसा हा सत्वगुण । देहीं उमटतां आपण ।

तये क्रियेचें लक्षण । ऐसें असे ॥ ८॥

ईश्वरीं प्रेमा अधिक । प्रपंच संपादणे लोकिक ।

सदा सन्निध विवेक । तो सत्वगुण ॥ ९॥

संसारदुःख विसरवी । भक्तिमार्ग विमळ दावी ।

भजनक्रिया उपजवी । तो सत्वगुण ॥ १०॥

परमार्थाची आवडी । उठे भावार्थाची गोडी ।

परोपकारीं तांतडी । तो सत्वगुण ॥ ११॥

स्नानसंध्या पुण्यसीळ । अभ्यांतरींचा निर्मळ ।

शरीर वस्त्रें सोज्वळ । तो सत्वगुण ॥ १२॥

येजन आणी याजन । आधेन आणी अध्यापन ।

स्वयें करी दानपुण्य । तो सत्वगुण ॥ १३॥

निरूपणाची आवडी । जया हरिकथेची गोडी ।

क्रिया पालटे रोकडी । तो सत्वगुण ॥ १४॥

अश्वदानें गजदानें । गोदानें भूमिदानें ।

नाना रत्नांचीं दानें- । करी, तो सत्वगुण ॥ १५॥

धनदान वस्त्रदान । अन्नदान उदकदान ।

करी ब्राह्मणसंतर्पण । तो सत्वगुण ॥ १६॥

कार्तिकस्नानें माघस्नानें । व्रतें उद्यापनें दानें ।

निःकाम तीर्थें उपोषणे । तो सत्वगुण ॥ १७॥

सहस्रभोजनें लक्षभोजनें । विविध प्रकारींचीं दानें ।

निःकाम करी सत्वगुणें । कामना रजोगुण ॥ १८॥

तीर्थीं अर्पी जो अग्रारें । बांधे वापी सरोवरें ।

बांधे देवाळयें सिखरें । तो सत्वगुण ॥ १९॥

देवद्वारीं पडशाळा । पाईरीया दीपमाळा ।

वृंदावनेंपार पिंपळा- । बांधे, तो सत्वगुण ॥ २०॥

लावीं वनें उपवनें । पुष्पवाटिका जीवनें ।

निववी तापस्यांचीं मनें । तो सत्वगुण ॥ २१॥

संध्यामठ आणि भुयेरीं । पाईरीया नदीतीरीं ।

भांडारगृ हेंदेवद्वारीं । बांधें, तो सत्वगुण ॥ २२ ।

नाना देवांचीं जे स्थानें । तेथें नंदादीप घालणें ।

वाहे आळंकार भूषणें । तो सत्वगुण ॥ २३॥

जेंगट मृ दांगटाळ । दमामे नगारे काहळ ।

नाना वाद्यांचे कल्लोळ । सुस्वरादिक ॥ २४॥

नाना समग्री सुंदर । देवाळई घाली नर ।

हरिभजनीं जो तत्पर । तो सत्वगुण ॥ २५॥

छेत्रें आणी सुखासनें । दिंड्या पताका निशाणें ।

वाहे चामरें सूर्यापानें । तो सत्वगुण ॥ २६॥

वृं दावनेंतुळसीवने । रंगमाळा संमार्जनें ।

ऐसी प्रीति घेतली मनें । तो सत्वगुण ॥ २७॥

सुंदरें नाना उपकर्णें । मंडप चांदवे आसनें ।

देवाळई समर्पणें । तो सत्वगुण ॥ २८॥

देवाकारणें खाद्य । नाना प्रकारीं नैवेद्य ।

अपूर्व फळें अर्पी सद्य । तो सत्वगुण ॥ २९॥

ऐसी भक्तीची आवडी । नीच दास्यत्वाची गोडी ।

स्वयें देवद्वार झाडी । तो सत्वगुण ॥ ३०॥

तिथी पर्व मोहोत्साव । तेथें ज्याचा अंतर्भाव ।

काया वाचा मनें सर्व- । अर्पी, तो सत्वगुण ॥ ३१॥

हरिकथेसी तत्पर । गंधें माळा आणी धुशर ।

घेऊन उभीं निरंतर । तो सत्वगुण ॥ ३२॥

नर अथवा नारी । येथानुशक्ति सामग्री ।

घेऊन उभीं देवद्वारीं । तो सत्वगुण ॥ ३३॥

महत्कृत्य सांडून मागें । देवास ये लागवेगें ।

भक्ति निकट आंतरंगें । तो सत्वगुण ॥ ३४॥

थोरपण सांडून दुरी । नीच कृत्य आंगीकारी ।

तिष्ठत उभा देवद्वारीं । तो सत्वगुण ॥ ३५॥

देवालागीं उपोषण । वर्जी तांबोल भोजन ।

नित्य नेम जप ध्यान- । करी, तो सत्वगुण ॥ ३६॥

शब्द कठीण न बोले । अतिनेमेसी चाले ।

योगू जेणें तोषविले । तो सत्वगुण ॥ ३७॥

सांडूनिया अभिमान । निःकाम करी कीर्तन ।

श्वेद रोमांच स्फुराण । तो सत्वगुण ॥ ३८॥

अंतरीं देवाचें ध्यान । तेणें निडारले नयन ।

पडे देहाचें विस्मरण । तो सत्वगुण ॥ ३९॥

हरिकथेची अति प्रीति । सर्वथा नये विकृती ।

आदिक प्रेमा आदिअंतीं । तो सत्वगुण ॥ ४०॥

मुखीं नाम हातीं टाळी । नाचत बोले ब्रीदावळी ।

घेऊन लावी पायधुळी । तो सत्वगुण ॥ ४१॥

देहाभिमान गळे । विषई वैराग्य प्रबळे ।

मिथ्या माया ऐसें कळे । तो सत्वगुण ॥ ४२॥

कांहीं करावा उपाये । संसारीं गुंतोन काये ।

उकलवी ऐसें हृदये । तो सत्वगुण ॥ ४३॥

संसारासी त्रासे मन । कांहीं करावें भजन ।

ऐसें मनीं उठे ज्ञान । तो सत्वगुण ॥ ४४॥

असतां आपुले आश्रमीं । अत्यादरें नित्यनेमी ।

सदा प्रीती लागे रामीं । तो सत्वगुण ॥ ४५॥

सकळांचा आला वीट । परमार्थी जो निकट ।

आघातीं उपजे धारिष्ट । तो सत्वगुण ॥ ४६॥

सर्वकाळ उदासीन । नाना भोगीं विटे मन ।

आठवे भगवद्भजन । तो सत्वगुण ॥ ४७॥

पदार्थी न बैसे चित्त । मनीं आठवे भगवंत ।

ऐसा दृढ भावार्थ । तो सत्वगुण ॥ ४८॥

लोक बोलती विकारी । तरी आदिक प्रेमा धरी ।

निश्चय बाणे अंतरीं । तो सत्वगुण ॥ ४९॥

अंतरीं स्फूर्ती स्फुरे । सस्वरूपीं तर्क भरे ।

नष्ट संदेह निवारे । तो सत्वगुण ॥ ५०॥

शरीर लावावें कारणीं । साक्षेप उठे अंतःकर्णी ।

सत्वगुणाची करणी । ऐसी असे ॥ ५१॥

शांति क्षमा आणि दया । निश्चय उपजे जया ।

सत्वगुण जाणावा तया । अंतरीं आला ॥ ५२॥

आले अतीत अभ्यागत । जाऊं नेदी जो भुकिस्त ।

येथानुशक्ती दान देन । तो सत्वगुण ॥ ५३॥

तडितापडी दैन्यवाणें । आलें आश्रमाचेनि गुणें ।

तयालागीं स्थळ देणें । तो सत्वगुण ॥ ५४॥

आश्रमीं अन्नची आपदा । परी विमुख नव्हे कदा ।

शक्तिनुसार दे सर्वदा । तो सत्वगुण ॥ ५५॥

जेणें जिंकिली रसना । तृप्तजयाची वासना ।

जयास नाहीं कामना । तो सत्वगुण ॥ ५६॥

होणार तैसें होत जात । प्रपंचीं जाला आघात ।

डळमळिना ज्याचें चित्त । तो सत्वगुण ॥ ५७॥

येका भगवंताकारणें । सर्व सुख सोडिलें जेणें ।

केलें देहाचें सांडणें । तो सत्वगुण ॥ ५८॥

विषई धांवे वासना। परी तो कदा डळमळिना।

ज्याचें धारिष्ट चळेना। तो सत्वगुण॥ ५९॥

देह आपदेनें पीडला। क्षुधे तृषेनेंवोसावला।

तरी निश्चयो राहिला। तो सत्वगुण॥ ६०॥

श्रवण आणी मनन। निजध्यासें समाधान।

शुद्ध जालें आत्मज्ञान। तो सत्वगुण॥ ६१॥

जयास अहंकार नसे। नैराशता विलसे।

जयापासीं कृपा वसे। तो सत्वगुण॥ ६२॥

सकळांसीं नम्र बोले। मर्यादा धरून चाले।

सर्व जन तोषविले। तो सत्वगुण॥ ६३॥

सकळ जनासीं आर्जव। नाहीं विरोधास ठाव।

परोपकारीं वेची जीव। तो सत्वगुण॥ ६४॥

आपकार्याहून जीवीं। परकार्यसिद्धी करावी।

मरोन कीर्ती उरवावी। तो सत्वगुण॥ ६५॥

पराव्याचे दोषगुण। दृष्टीस देखे आपण।

समुद्राऐसी साठवण । तो सत्वगुण ॥ ६६॥

नीच उत्तर साहाणें । प्रत्योत्तर न देणें ।

आला क्रोध सावरणें । तो सत्वगुण ॥ ६७॥

अन्यायेंवीण गांजिती । नानापरी पीडा करिती ।

तितुकेंहि साठवी चित्तीं । तो सत्वगुण ॥ ६८॥

शरीरें घीस साहाणें । दुर्जनासीं मिळोन जाणें ।

निंदकास उपकार करणें । हा सत्वगुण ॥ ६९॥

मन भलतीकडे धावें । तें विवेकें आवराअवें ।

इंद्रियें दमन करावें । तो सत्वगुण ॥ ७०॥

सत्क्रिया आचरावी । असत्क्रिया त्यागावी ।

वाट भक्तीची धरावी । तो सत्वगुण ॥ ७१॥

जया आवडे प्रातःस्नान । आवडे पुराणश्रवण ।

नाना मंत्रीं देवतार्चन- । करी, तो सत्वगुण ॥ ७२॥

पर्वकाळीं अतिसादर । वसंतपूजेस तत्पर ।

जयंत्यांची प्रीती थोर । तो सत्वगुण ॥ ७३॥

विदेसिं मेलें मरणें । तयास संस्कार देणें ।

अथवा सादर होणें । तो सत्वगुण ॥ ७४॥

कोणी येकास मारी । तयास जाऊन वारी ।

जीव बंधनमुक्त करी । तो सत्वगुण ॥ ७५॥

लिंगें लाहोलीं अभिशेष । नामस्मरणीं विश्वास ।

देवदर्शनीं अवकाश । तो सत्वगुण ॥ ७६॥

संत देखोनि धावें । परम सुख हेलावे ।

नमस्कारी सर्वभावें । तो सत्वगुण ॥ ७७॥

संतकृपा होय जयास । तेणें उद्धरिला वंश ।

तो ईश्वराचा अंश । सत्वगुणें ॥ ७८॥

सन्मार्ग दाखवी जना । जो लावी हरिभजना ।

ज्ञान सिकवी अज्ञाना । तो सत्वगुण ॥ ७९॥

आवडे पुण्य संस्कार । प्रदक्षणा नमस्कार ।

जया राहे पाठांतर । तो सत्वगुण ॥ ८०॥

भक्तीचा हव्यास भारी । ग्रंथसामग्री जो करी ।

धातुमूर्ति नानापरी । पूजी, तो सत्वगुण ॥ ८१॥

झळफळित उपकर्णें । माळा गवाळी आसनें ।

पवित्रे सोज्वळें वसनें । तो सत्वगुण ॥ ८२॥

परपीडेचें वाहे दुःख । परसंतोषाचें सुख ।

वैराग्य देखोन हरिख- । मानी, तो सत्वगुण ॥ ८३॥

परभूषणें भूषण । परदूषणें दूषण ।

परदुःखें सिणे जाण । तो सत्वगुण ॥ ८४॥

आतां असों हें बहुत । देवीं धर्मी ज्याचें चित्त ।

भजे कामनारहित । तो सत्वगुण ॥ ८५॥

ऐसा हा सत्वगुण सात्विक । संसारसागरीं तारक ।

येणें उपजे विवेक । ज्ञानमार्गाचा ॥ ८६॥

सत्वगुणें भगवद्भक्ती । सत्वगुणें ज्ञानप्राप्ती ।

सत्वगुणें सायोज्यमुक्ती । पाविजेते ॥ ८७॥

ऐसी सत्वगुणाची स्थिती । स्वल्प बोलिलें येथामती ।

सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ८८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

सत्वगुणनाम समास सातवा ॥ ७॥

समास आठवा : सद्विद्या निरूपण

॥ श्रीराम् ॥

ऐका सद्विद्येचीं लक्षणें । परम शुद्ध सुलक्षणें ।

विचार घेतां बळेंचि बाणे । सद्विद्या आंगीं ॥ १॥

सद्विद्येचा जो पुरुष । तो उत्तमलक्षणी विशेष ।

त्याचे गुण ऐकतां संतोष । परम वाटे ॥ २॥

भाविक सात्विक प्रेमळ । शांति क्षमा दयासीळ ।

लीन तत्पर केवळ । अमृतवचनी॥ ३॥

परम सुंदर आणी चतुर । परम सबळ आणी धीर ।

परम संपन्न आणी उदार । आतिशयेंसीं ॥ ४॥

परम ज्ञाता आणी भक्त । माहा पंडीत आणी विरक्त ।

माहा तपस्वी आणी शांत । आतिशयेंसीं ॥ ५॥

वक्ता आणी नैराशता। सर्वज्ञ आणी सादरता।

श्रेष्ठ आणी नम्रता। सर्वत्रांसी॥ ६॥

राजा आणी धार्मिक। शूर आणी विवेक।

तारुण्य आणी नेमक। आतिशयेंसीं॥ ७॥

वृ धाचारी कुळाचारी। युक्ताहारी निर्विकारी।

धन्वंतरी परोपकारी। पद्महस्ती॥ ८॥

कार्यकर्ता निराभिमानी। गायक आणी वैष्णव जनी।

वैभव आणी भगवद्भजनी। अत्यादरें॥ ९॥

तत्वज्ञ आणी उदासीन। बहुश्रुत आणी सज्जन।

मंत्री आणी सगुण। नीतिवंत॥ १०॥

आधु पवित्र पुण्यसीळ। अंतरशुद्ध धर्मात्मा कृपाळ।

कर्मनिष्ठ स्वधर्में निर्मळ। निर्लोभ अनुतापी॥ ११॥

गोडी आवडी परमार्थप्रीती। सन्मार्ग सत्क्रिया धारणा धृ ती।

श्रुति स्मृ ती लीळा युक्ति। स्तुती मती परीक्षा॥ १२॥

दक्ष धूर्त योग्य तार्किक। सत्यसाहित्य नेमक भेदक।

कुशळ चपळ चमत्कारिक । नाना प्रकारें ॥ १३॥

आदर सन्मान तार्तम्य जाणे । प्रयोगसमयो प्रसंग जाणे ।

कार्याकारण चिन्हें जाणे । विचक्षण बोलिका ॥ १४॥

सावध साक्षेपी साधक । आगम निगम शोधक ।

ज्ञानविज्ञान बोधक । निश्चयात्मक ॥ १५॥

पुरश्चरणी तीर्थवासी । धृढव्रती कायाक्लेसी ।

उपासक, निग्रहासी- । करूं जाणे ॥ १६॥

सत्यवचनी शुभवचनी । कोमळवचनी येकवचनी ।

निश्चयवचनी सौख्यवचनी । सर्वकाळ ॥ १७॥

वासनातृप्तसखोल योगी । भव्य सुप्रसन्न वीतरागी ।

सौम्य सात्विक शुद्धमार्गी । निःकपट निर्वेसनी ॥ १८॥

सुगड संगीत गुणग्राही । अनापेक्षी लोकसंग्रही ।

आर्जव सख्य सर्वहि । प्राणीमात्रासी ॥ १९॥

द्रव्यसुची दारासुची । न्यायसुची अंतरसुची ।

प्रवृत्तिसुचीनिवृत्तिसुची। सर्वसुची निःसंगपणें ॥ २०॥

मित्रपणें परहितकारी । वाग्माधुर्य परशोकहारी ।

सामर्थ्यपणें वेत्रधारी । पुरूषार्थें जगमित्र ॥ २१॥

संशयछेदक विशाळ वक्ता । सकळ कृप्त असोनी श्रोता ।

कथानिरूपणीं शब्दार्था । जाऊंच नेदी ॥ २२॥

वेवादरहित संवादी । संगरहित निरोपाधी ।

दुराशारहित अक्रोधी । निर्दोष निर्मत्सरी ॥ २३॥

विमळज्ञानी निश्चयात्मक । समाधानी आणी भजक ।

सिद्ध असोनी साधक । साधन रक्षी ॥ २४॥

सुखरूप संतोषरूप । आनंदरूप हास्यरूप ।

ऐक्यरूप आत्मरूप । सर्वत्रांसी ॥ २५॥

भाग्यवंत जयवंत । रूपवंत गुणवंत ।

आचारवंत क्रियावंत । विचारवंत स्थिती ॥ २६॥

येशवंत किर्तिवंत । शक्तिवंत सामर्थ्यवंत ।

वीर्यवंत वरदवंत । सत्यवंत सुकृती ॥ २७॥

विद्यावंत कळावंत । लक्ष्मीवंत लक्षणवंत ।

कुळवंत सुचिष्मंत। बळवंत दयाळु ॥ २८॥

युक्तिवंत गुणवंत वरिष्ठ। बुद्धिवंत बहुधारिष्ट।

दीक्षावंत सदासंतुष्ट। निस्पृहवीतरागी ॥ २९॥

असो ऐसे उत्तम गुण। हें सद्विद्यचें लक्षण।

अभ्यासाया निरूपण। अल्पमात्र बोलिलें ॥ ३०॥

रूपलावण्य अभ्यासितां न ये। सहजगुणास न चले उपाये।

कांहीं तरी धरावी सोये। अगांतुक गुणाची ॥ ३१॥

ऐसी सद्विद्या बरवी। सर्वत्रांपासी असावी।

परी विरक्तपुरुषें अभ्यासवी। अगत्यरूप ॥ ३२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

सद्विद्यानिरूपणनाम समास आठवा ॥ ८॥

समास नववा : विरक्त लक्षण

॥ श्रीराम् ॥

ऐका विरक्तांची लक्षणें। विरक्तें असावें कोण्या गुणें।

जेणें आंगीं सामर्थ्य बाणें । योगियाचें ॥ १॥

जेणें सत्कीर्ति वाढे । जेणें सार्थकता घडे ।

जेणेंकरितां महिमा चढे । विरक्तांसी ॥ २॥

जेणें परमार्थ फावे । जेणें आनंद हेलावे ।

जेणें विरक्ति दुणावे । विवेकेंसहित ॥ ३॥

जेणें सुख उचंबळे । जेणें सद्विद्या वोळे ।

जेणें भाग्यश्री प्रबळे । मोक्षेंसहित ॥ ४॥

मनोरथ पूर्ण होती । सकळ कामना पुरती ।

मुखीं राहे सरस्वती । मधुर बोलावया ॥ ५॥

हे लक्षणें श्रवण कीजे । आणी सदृढ जीवीं धरिजे ।

तरी मग विख्यात होईजे । भूमंडळीं ॥ ६॥

विरक्तें विवेकें असावें । विरक्तें अध्यात्म वाढवावें ।

विरक्तें धारिष्ट धरावें । दमनविषई ॥ ७॥

विरक्तें राखावें साधन । विरक्तें लावावें भजन ।

विरक्तें विशेष ब्रह्मज्ञान । प्रगटवावें ॥ ८॥

विरक्तें भक्ती वाढवावी । विरक्ते शांती दाखवावी ।

विरक्तें येत्नें करावी । विरक्ती आपुली ॥ ९॥

विरक्तें सद्क्रिया प्रतिष्ठावी । विरक्तें निवृत्तिविस्तारावी ।

विरक्तें नैराशता धरावी । सद्दढ जिवेंसीं ॥ १०॥

विरक्तें धर्मस्थापना करावी । विरक्तें नीति आवलंबावी ।

विरक्तें क्षमा सांभाळावी । अत्यादरेंसी ॥ ११॥

विरक्तें परमार्थ उजळावा । विरक्तें विचार शोधावा ।

विरक्तें सन्निध ठेवावा । सन्मार्ग सत्वगुण ॥ १२॥

विरक्तें भाविकें सांभाळावीं । विरक्तें प्रेमळें निववावीं ।

विरक्तें साबडीं नुपेक्षावीं । शरणागतें ॥ १३॥

विरक्तें असावें परम दक्ष । विरक्तें असावें अंतरसाक्ष ।

विरक्तें वोढावा कैपक्ष । परमार्थाचा ॥ १४॥

विरक्तें अभ्यास करावा । विरक्तें साक्षेप धरावा ।

विरक्तें वग्त्रृ त्वेंउभारावा । मोडला परमार्थ ॥ १५॥

विरक्तें विमळज्ञान बोलावें । विरक्तें वैराग्य स्तवीत जावें ।

विरक्तें निश्चयाचें करावें । समाधान ॥ १६॥

पर्वें करावीं अचाटें । चालवावी भक्तांची थाटे ।

नाना वैभवें कचाटें । उपासनामार्ग ॥ १७॥

हरिकीर्तनें करावीं । निरूपणें माजवावीं ।

भक्तिमार्गें लाजवावीं । निंदक दुर्जनें ॥ १८॥

बहुतांस करावे परोपकार । भलेपणाचा जीर्णोद्धार ।

पुण्यमार्गाचा विस्तार । बळेंचि करावा ॥ १९॥

स्नान संध्या जप ध्यान । तीर्थयात्रा भगवद्भजन ।

नित्यनेम पवित्रपण । अंतरशुद्ध असावें ॥ २०॥

दृढ निश्चयो धरावा । संसार सुखाचा करावा ।

विश्वजन उद्धरावा । संसर्गमात्रें ॥ २१॥

विरक्तें असावें धीर । विरक्तें असावें उदार ।

विरक्तें असावें तत्पर । निरूपणविषई ॥ २२॥

विरक्तें सावध असावें । विरक्तें शुद्ध मार्गें जावें ।

विरक्तें झिजोन उरवावें। सद्कीर्तीसी॥ २३॥

विरक्तें विरक्त धुंडावे। विरक्तें साधु वोळखावे।

विरक्तें मित्र करावे। संत योगी सज्जन॥ २४॥

विरक्तें करावीं पुरश्चरणें। विरक्तें फिरावीं तीर्थाटणें।

विरक्तें करावीं नानास्थानें। परम रमणीय॥ २५॥

विरक्तें उपाधी करावी। आणि उदासवृत्ति न संडावी।

दुराशा जडो नेदावी। कोणयेकविषईं॥ २६॥

विरक्तें असावें अंतरनिष्ठ। विरक्तें नसावें क्रियाभ्रष्ट।

विरक्तें न व्हावें कनिष्ठ। पराधेनपणें॥ २७॥

विरक्तें समय जाणावा। विरक्तें प्रसंग वोळखावा।

विरक्त चतुर असाअवा। सर्वप्रकारें॥ २८॥

विरक्तें येकदेसी नसावें। विरक्तें सर्व अभ्यासावें।

विरक्तें अवघें जाणावें। ज्याचें त्यापरी॥ २९॥

हरिकथा निरूपण। सगुणभजन ब्रह्मज्ञान।

पिंडज्ञान तत्वज्ञान। सर्व जाणावें॥ ३०॥

कर्ममार्ग उपासनामार्ग । ज्ञानमार्ग सिद्धांतमार्ग ।

प्रवृत्तिमार्गनिवृत्तिमार्ग। सकळ जाणावें ॥ ३१॥

प्रेमळ स्थिती उदास स्थिती । योगस्थिती ध्यानस्थिती ।

विदेह स्थिती सहज स्थिती । सकळ जाणावें ॥ ३२ ॥

ध्वनी लक्ष मुद्रा आसनें । मंत्र यंत्र विधी विधानें ।

नाना मतांचें देखणें । पाहोन सांडावें ॥ ३३॥

विरक्तें असावें जगमित्र । विरक्तें असावें स्वतंत्र ।

विरक्तें असावें विचित्र । बहुगुणी ॥ ३४॥

विरक्तें असावें विरक्त । विरक्तें असावें हरिभक्त ।

विरक्तें असावें नित्यमुक्त । अलिप्तपणें ॥ ३५॥

विरक्तें शास्त्रें धांडोळावीं । विरक्तें मतें विभांडावीं ।

विरक्तें मुमुक्षें लावावीं । शुद्धमार्गें ॥ ३६॥

विरक्तें शुद्धमार्ग सांगावा । विरक्तें संशय छेदावा ।

विरक्तें आपला म्हणावा । विश्वजन ॥ ३७॥

विरक्तें निंदक वंदावें । विरक्तें साधक बोधावे ।

विरक्तें बद्ध चेववावे- । मुमुक्षनिरूपणें ॥ ३८॥

विरक्तें उत्तम गुण घ्यावे । विरक्तें अवगुण त्यागावे ।

नाना अपाय भंगावे । विवेकबळें ॥ ३९॥

ऐसीं हे उत्तम लक्षणें । ऐकावीं येकाग्र मनें ।

याचा अव्हेर न करणें । विरक्त पुरुषें ॥ ४०॥

इतुकें बोलिलें स्वभावें । त्यांत मानेल तितुकें घ्यावें ।

श्रोतीं उदास न करावें । बहु बोलिलें म्हणौनी ॥ ४१॥

परंतु लक्षणें ने घेतां । अवलक्षणें बाष्कळता ।

तेणें त्यास पढतमूर्खता । येवों पाहे ॥ ४२॥

त्या पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासीं निरूपण ।

बोलिलें असे सावधान- । होऊन आइका ॥ ४३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

विरक्तलक्षणनाम समास नववा ॥ ९॥

समास दहावा : पढतमुर्ख लक्षण

॥ श्रीराम् ॥

मागां सांगितलीं लक्षणें । मूर्खाआंगी चातुर्य बाणे ।

आतां ऐका शाहाणे- । असोनि, मूर्ख ॥ १॥

तया नांव पढतमूर्ख । श्रोतीं न मनावें दुःख ।

अवगुण त्यागितां , सुख- । प्राप्त होये ॥ २॥

बहुश्रुत आणि वित्पन्न । प्रांजळ बोले ब्रह्मज्ञान ।

दुराशा आणि अभिमान । धरी, तो येक पढतमूर्ख ॥ ३॥

मुक्तक्रिया प्रतिपादी । सगुणभक्ति उछेदी ।

स्वधर्म आणि साधन निंदी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ४॥

आपलेन ज्ञातेपणें । सकळांस शब्द ठेवणें ।

प्राणीमात्राचें पाहे उणें । तो येक पढतमूर्ख ॥ ५॥

शिष्यास अवज्ञा घडे । कां तो संकटीं पडे ।

जयाचेनि शब्दें मन मोडे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ६॥

रजोगुणी तमोगुणी । कपटी कुटिळ अंतःकर्णी ।

वैभव देखोन वाखाणी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ७॥

समूळ ग्रंथ पाहिल्याविण। उगाच ठेवी जो दूषण।

गुण सांगतां अवगुण। पाहे तो येक पढतमूर्ख॥ ८॥

लक्षणें ऐकोन मानी वीट। मत्सरें करी खटपट।

नीतिन्याय उद्धट। तो येक पढतमूर्ख॥ ९॥

जाणपणें भरीं भरे। आला क्रोध नावरे।

क्रिया शब्दास अंतरे। तो येक पढतमूर्ख॥ १०॥

वक्ता अधिकारेंवीण। वक्तृत्वाचाकरी सीण।

वचन जयाचें कठीण। तो येक पढतमूर्ख॥ ११॥

श्रोता बहुश्रुतपणें। वक्तयास आणी उणें।

वाचाळपणाचेनि गुणें। तो येक पढतमूर्ख॥ १२॥

दोष ठेवी पुढिलांसी। तेंचि स्वयें आपणापासीं।

ऐसें कळेना जयासी। तो येक पढतमूर्ख॥ १३॥

अभ्यासाचेनि गुणें। सकळ विद्या जाणे।

जनास निवऊं नेणें। तो येक पढतमूर्ख॥ १४॥

हस्त बांधीजे ऊर्णतंतें। लोभें मृत्यभ्रमरातें।

ऐसा जो प्रपंची गुंते। तो येक पढतमूर्ख॥ १५॥

स्त्रियंचा संग धरी। स्त्रियांसी निरूपण करी।

निंद्य वस्तु आंगिकारी। तो येक पढतमूर्ख॥ १६॥

जेणें उणीव ये आंगासी। तेंचि दृढ धरी मानसीं।

देहबुद्धि जयापासीं। तो येक पढतमूर्ख॥ १७॥

सांडूनियां श्रीपती। जो करी नरस्तुती।

कां दृष्टी पडिल्यांची कीर्ती-। वर्णी, तो येक पढतमूर्ख॥ १८॥

वर्णी स्त्रियांचे आवेव। नाना नाटकें हावभाव।

देवा विसरे जो मानव। तो येक पढतमूर्ख॥ १९॥

भरोन वैभवाचे भरीं। जीवमात्रास तुच्छ्य करी।

पाषांडमत थावरी। तो येक पढतमूर्ख॥ २०॥

वित्पन्न आणी वीतरागी। ब्रह्मज्ञानी माहायोगी।

भविष्य सांगों लागे जगीं। तो येक पढतमूर्ख॥ २१॥

श्रवण होतां अभ्यांतरीं। गुणदोषाची चाळणा करी।

परभूषणें मत्सरी। तो येक पढतमूर्ख॥ २२॥

नाहीं भक्तीचें साधन। नाहीं वैराग्य ना भजन।

क्रियेविण ब्रह्मज्ञान-। बोले, तो येक पढतमूर्ख॥ २३॥

न मनी तीर्थ न मनी क्षेत्र। न मनी वेद न मनी शास्त्र।

पवित्रकुळीं जो अपवित्र। तो येक पढतमूर्ख॥ २४॥

आदर देखोनि मन धरी। कीर्तीविण स्तुती करी।

सर्वेंचि निंदी अनादरी। तो येक पढतमूर्ख॥ २५॥

मागें येक पुढें येक। ऐसा जयाचा दंडक।

बोले येक करी येक। तो येक पढतमूर्ख॥ २६॥

प्रपंचविशीं सादर। परमार्थीं ज्याचा अनादर।

जाणपणें घे अधार। तो येक पढतमूर्ख॥ २७॥

येथार्थ सांडून वचन। जो रक्षून बोले मन।

ज्याचें जिणें पराधेन। तो येक पढतमूर्ख॥ २८॥

सोंग संपाधी वरीवरी। करूं नये तेंचि करी।

मार्ग चुकोन भरे भरीं। तो येक पढतमूर्ख॥ २९॥

रात्रंदिवस करी श्रवण। न संडी आपले अवगुण।

स्वहित आपलें आपण। नेणे तो येक पढतमूर्ख॥ ३०॥

निरूपणीं भले भले। श्रोते येऊन बैसले।

क्षुद्रें लक्षुनी बोले। तो येक पढतमूर्ख॥ ३१॥

शिष्य जाला अनधिकारी। आपली अवज्ञा करी।

पुन्हां त्याची आशा धरी। तो येक पढतमूर्ख॥ ३२॥

होत असतां श्रवण। देहास आलें उणेपण।

क्रोधें करी चिणचिण। तो येक पढतमूर्ख॥ ३३॥

भरोन वैभवाचे भरीं। सद्गुरूची उपेक्षा करी।

गुरुपरंपरा चोरी। तो येक पढतमूर्ख॥ ३४॥

ज्ञान बोलोन करी स्वार्थ। कृपणा ऐसा सांची अर्थ।

अर्थासाठीं लावी परमार्थ। तो येक पढतमूर्ख॥ ३५॥

वर्तल्यावीण सिकवी। ब्रह्मज्ञान लावणी लावी।

पराधेन गोसावी। तो येक पढतमूर्ख॥ ३६॥

भक्तिमार्ग अवघा मोडे। आपणामध्यें उपंढर पडे।

ऐसिये कर्मीं पवाडे। तो येक पढतमूर्ख॥ ३७॥

प्रपंच गेला हातीचा। लेश नाहीं परमार्थाचा।

द्वेषी देवां ब्राह्मणाचा। तो येक पढतमूर्ख॥ ३८॥

त्यागावया अवगुण। बोलिलें पढतमूर्खाचें लक्षण।

विचक्षणें नीउन पूर्ण। क्षमा केलें पाहिजे॥ ३९॥

परम मूर्खामाजी मूर्ख। जो संसारीं मानी सुख।

या संसारदुःखा ऐसें दुःख। आणीक नाहीं॥४०॥

तेंचि पुढें निरूपण। जन्मदुःखाचें लक्षण।

गर्भवास हा दारुण। पुढें निरोपिला॥ ४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

पढतमूर्खलक्षणनाम समास दहावा॥ १०॥

॥ दशक दुसरा समाप्त ॥